

ФОРМОВИЯВИ УКРАЇНСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Надія ГНАСЕВИЧ, Ірина ГНАСЕВИЧ, Володимир ПАУЧОК

Copyright © 2011

“Українці – це нація, що її віками витіснили із життя шляхом фізичного знищення, духовної експропріації, генетичних мутацій, цілеспрямованого перемішування народів на її території, внаслідок чого відбулася амнезія історичної пам’яті і якісні втрати самого національного генотипу... Велике диво, що ця нація на сьогодні ще є, вона давно вже могла б знівелюватися та зникнути. Фактично це раритетна нація, самотня на власній землі, у своєму великому соціумі, а ще самотніша в універсумі людства.”

(Ліна Костенко [5, с. 30])

Постановка суспільної проблеми. Вікова боротьба за незалежність багатьма поколіннями українського народу супроводжувалася уявленнями та сподіваннями про справедливість майбутнього ладу, котрий бачився за еталон у власній державі. “У своїй хаті – своя правда і воля святая”, – висловив ці сподівання Кобзар. Тим часом дійсність сталася зовсім іншою. В незалежній Україні було розпочато “своїми людьми” стільки неконструктивних процесів, що для їх окреслення годяться зовсім інші слова Шевченка-поета: “я не знаю, яке б зло в тій хаті не жило”.

Іншими словами, в державних організаціях, творених українським, етносом щораз повторювалися “великі недоліки”, передусім виникали структури, які мали і мають неконструктивний вплив на громадську, суспільну, духовну, господарську складові буття. “Брат не упізнає брата” у полоні “нового Вавилону”, – писала про крах сподівань на правду в своєму Домі Леся Українка. Втім, навіть у пітьмі найчорнішої зради, на просторах України залишалися якщо не лицарі духу, то ідеали, виплекані ними...

На сучасному “антинаціональному” телебаченні стало звичним піднімати на кпини привітання “Слава Україні!”. Вагомість цих слів і водночас глузування з них показує хоча б

такий приклад. У селі Велика Горожанна, що на Львівщині, було то 1948, а може й 47 року, повстанець, оточений ротою НКВД, піднявся з останнім набоем на повен зріст, і з віроствердним вигуком “Слава Україні!” атакував роту воєнних злочинців, кидаючи виклик ворогам у майбутній ідеологічній війні навколо української історії. Вже тільки цього одного свідчення досить, щоб визнати, що і в оточенні легіону перевертнів, про яких писав Олесь Гончар, свята правда залишається непорушною. Або, вживаючи позитивістську термінологію, за умов глибокої кризи національної автентичності в українській державі залишаються плідні зерна правдивої і праведної народомудрої самоорганізації.

Мета дослідження: рефлексія соціетальних рис української ментальності в контексті формування громадянського суспільства та розбудови правової держави. Водночас до його найбільш актуальних завдань належать такі: а) розпізнати ментальні форми конструктивного й деструктивного в державотворчих процесах нашого народу; б) розкрити архетипічно-соціетальне підґрунтя саморуйнівних процесів й відтак отримати пізнавальні концепти та критично-рефлексивні засоби їх здолання.

У процесі національного відродження України, яке охоплює відтворення й осмислення

історичної пам'яті народу, активізується пошук якісно нових, дієвих та ефективних, способів самоорганізації суспільства. Потрібні критерії, які б дозволили виявити специфічні особливості національної ментальності та напрямки розвитку української правової держави [4, с. 129].

Світосприйняття та свідомість громадян значною мірою залежать від їх відносин з державою, від того, як саме вони впливають на розвиток своєї країни. Повсякдення українського соціуму вказує на складність формування демократичного мислення і світобачення народного загалу, котрий чинить опір іншій ідеології, боїться самостійних громадянських рішень та особистісної відповідальності за конкретні справи в сьогочасному Українському Домі.

У словосполученні “правова держава” на першому місці стоїть право, на другому – держава. Це означає верховенство права в суспільстві. Водночас вказане поєднання слів фіксує те, що можливе існування “держави” без прикметника “правова”, тобто наявність “неправової держави”, заснованої на кривді. Квінтесенція права – дотримання всіма вимог принципу загальної рівності, всюдоступної свободи – для держави та її органів, для окремої особи і колективів, для всіх громадян країни. Така унормована рівність є властивістю права, відображає його специфіку, що центрується довкола справедливості, хоча у суспільному повсякденні саме право постає насамперед у формі законів та інших нормативних актів [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундамент досліджень феномена ментальності закладено більш як півстоліття тому зарубіжними вченими Ж. Люб'є, Р. Емерсоном, Л. Леві-Брюлем, Ж. Лефевром, Л. Февром, Ж. Ле Гоффом, Р. Мандру, Ж. Дюбі, Й. Гейзінга, Е. Фроммом та ін. Особливості української ментальності стали об'єктом пізнання вітчизняних науковців М. Костомарова, В. Антоновича, П. Куліша, Т. Шевченка, М. Грушевського, М. Міхновського, Д. Донцова, В. Липинського, Ю. Бойка, І. Франка та ін. Після здобуття незалежності українська ментальність набула нового упредметнення у статтях та монографіях Є. Андроса, В. Андрущенка, Є. Бистрицького, А. Бичко, І. Бичка, В. Горського, О. Забужко, С. Кримського, В. Крисаченка, М. Мокляка, О. Рудакевича, І. Старовойта, В. Пазенка, М. Поповича, А. Фурмана, Н. Хаμίтова, В. Храмової.

Незважаючи на те, що в останні роки науковий інтерес до проблем взаємодії ментальності

та політичної діяльності збільшується, потрібно визнати, що фундаментальних праць на теренах України, які розкривали б сутність та механізми впливу ментальності на формування політичної культури нації, досі немає.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ментальність – це “характеристика специфіки сприйняття і тлумачення світу в системі духовного життя того чи іншого народу, нації, соціальних суб'єктів, що уособлюються певними соціокультурними феноменами..., рівень індивідуальної та суспільної свідомості, що втілює константи життєвих настанов і моделей поведінки, емоцій, налаштувань та культурних традицій певних соціумів” [10, с. 369–370]. Стосовно змісту поняття “політична ментальність”, то він охоплює глибинний пласт людської свідомості у єдності з несвідомим матеріалом та інтелектуально-світоглядними настановами, які зорієнтовують політичну поведінку груп та окремих осіб. Отож зазначений різновид ментальності – це “відносно стійка сукупність політичних установок різних соціальних спільнот, образ думок і політичні взірці поведінки людей” [6, с. 526].

Окремі науковці зверталися до взаємодії ментальності із процесами державотворення. Так, Д. Чижевський вважав, що ментальність народу визначається національним світоглядом, виділяв чинники, які характеризують національний тип (народна творчість, яскрава епоха пробудження національної свідомості, видатні представники народу тощо). М. Шегута наголошує на таких рисах українства, як почуття спорідненості з рідною землею, делікатність, емоційність, селянськість, працелюбність. На думку В. Храмової, ментальність – це спільне “психологічне оснащення” представників певної культури, завдяки чому свідомість інтегрує різноманітні враження у певне світобачення. А. Бичко і В. Бичко пов'язують ментальність з основними характерологічними особливостями народу та з історичними умовами його розвитку, відводячи належне українській інтелігенції [див. 2–3]. Відтак до найважливіших змістових компонентів менталітету належать духовність нації, характер народу, його самосвідомість, етнонаціональна культура, народні традиції. Сутнісно психологічні особливості менталітету охоплює поняття “душа народу”, що реалізується у стереотипах поведінки, способі життя, віруваннях, звичаях, стереотипах, культурі повсякдення.

Правова культура – це система поглядів, оцінок, переконань, настановлень стосовно важливості і соціальної значущості юридичних прав та обов'язків, що вказує на її входження у загальнонаціональний формат окультурення. Вона, як і ментальність, має діяльнісну природу. Правові ідеали, традиції, стереотипи мислення і поведінки формуються у процесі правової діяльності та є її результатом. Коли говорять про ментальність, то передусім мають на увазі сукупність намірів, установок і схильностей індивіда чи соціальної групи діяти певним способом, так чи інакше мислити, відчувати і сприймати світ. Тому ментальні настанови на всіх рівнях – від ідейно-теоретичного до буденно-емоційного та несвідомого – входять до психологічної структури правової культури [див. 8; 11; 12].

Історія показує, що ментальність українців має визначальний вплив на такі основні риси їх політичної культури, як волелюбність, демократичність, толерантність, а також утворює пріоритет особистих інтересів над загальнонародними, політичний конформізм, схильність до анархізму, міжособної боротьби. Однак виникають запитання: що в ментальності української нації є головним, визначальним? Які з особливостей українського світосприйняття породжують позитивні риси політичної культури, а які негативні?

Народна мудрість – неперевершене джерело креативних ідей і, власне, чи не найкращий спосіб схарактеризування народної ментальності, котра багато в чому визначала драматичний перебіг українського державотворення: “Де два українці, там три гетьмани”, “Що у серці вариться, то на лиці не втаїться”, “Хто до тебе з каменем, а ти до нього з хлібом-сіллю!”. А.В. Фурман, досліджуючи психокультуру української ментальності, наводить художньо-жартівливу характеристику молодим Остапом Вишнею ментальних рис українця: 1. *Моя хата скраю.* 2. *Якби не били.* 3. *Якось пронесе.* 4. *Ти ба, не пронесло.* Це висвітлює природу українського індивідуалізму, який, на противагу європейському, має інвертований, тобто внутрішньо спрямований, характер з переважанням емоційно-почуттєвого переживання над холодною розсудливістю. Звідси отримуємо картину визначальних рис української ментальності: інтровертованість, емоційність, сенсорність, інтернальність, екзекутивність, кордоцентризм [11, с. 56].

Володимир Янів висновує, що українці за своїм психологічним складом є народом захід-

ного, європейського типу, тоді як росіяни – східного, азійського. Для європейських народів характерний гармонійний розвиток усіх основних духовних функцій людини, передусім розуму, почуттів і волі. Вони перебувають у постійному напруженні, активному обопільному взаємовпливові, у динаміці й водночас у рівновазі. Це породжує постійну активність, рухливість і динамізм європейця. Стосовно українського індивідуалізму, його “вибуялого характеру”, В. Янів звертає увагу на геополітичну, культурну та психологічну “межовість” України, котра найбільше віддалена від Західної Європи і перебуває на межі двох світів – Східного і Західного. Тому природно відчувала і відчуває постійний вплив східної культури, для якої властива перевага почуттів над розумом і волею. Ось чому український індивідуалізм мало контрольований розумом, не опанований волею, а занадто керований почуттями, що закономірно спричиняє згубні наслідки. Причину державотворчих невдач українців відображає такий парадокс: “...в неволі ми опинилися тому, що надто любили волю. Ми боялися свого власного тирана і послаблювали себе внутрішньою боротьбою, не виявляючи одночасно досить активності назовні, причому так довго, що запанували над нами чужинці” [14, с. 89].

Вельми цікавим і продуктивним є ще один підхід до розкриття суті й особливостей української психіки та пояснення її впливу на різні сфери суспільного життя. О. Кульчицький підкреслював, що в історії українського народу звертають особливу увагу “межові ситуації” – “загрози смерті”, “випадковості”, “терпіння”, котрі створила геополітична ситуація України..., широка межова смуга з-поміж Заходом і Сходом. У цій екзистенційно-межовій ситуації можливі були два види реакції – “авантюрно-козацький”, героїчний і “притаєного існування”, який вів до пристосовницького і пасивного ставлення до навколишнього світу. При такому підході до пояснення сутності української ментальності формується своєрідна біполярна модель, яка поєднує лицарсько-козацький і пасивно-споглядальний типи ставлення до довкілля; ці типи або чергуються у часі, або проявляються сумісно як амбівалентність, тобто як ще одна риса, що гальмує побудову правової держави [див. 13].

Отож, український народ “перейшов уже крізь сито й решето”. Виявляючи ментальні настанови, які мали негативний вплив на

формування його національної єдності, та державницький потенціал, спочатку визначимо природні та споконвічні, а потім набуті в умовах політичного поневолення. До перших слушно віднести крайній індивідуалізм, у тому числі й егоцентризм, переважання емоційного, почуттєвого над інтелектом і волею та явно виражені складники селянської психологічної настанови. Звідси джерелить домінування особистих інтересів типового українця над загальнонародними і державницькими, небажання підкорятися органам державної влади, підозрілість до їх зміцнення, схильність до малих форм організації, до анархізму (громадоцентризму); критиканство, міжособна боротьба, політична фракційність, хвороби отаманства, бунтарство, прояви зрівнялівки, емоційність при розв'язанні політичних проблем, недостатній розвиток вольових якостей та цілеспрямованості, недисциплінованість, неорганізованість, притуплені почуття громадянського обов'язку [13].

До другої групи ментальних настанов, що їх спричинили століття підневільного стану України, належать психологічна мімікрійність, формалізм, рецидиви рабської психології, комплекси "меншовартості" та "кривди". У політичній культурі ці психічні характеристики проявилися в надміру спрощеному сприйнятті політичних явищ і процесів, у недооцінці їх як вирішальних факторів національного життя, в недостатньому усвідомленні корінних потреб та інтересів народу, передусім у значущості власної держави, в некритичному сприйнятті чужоземних політичних цінностей і норм, в невірі у сили власного народу і в покладанні надто великих надій на безкорисливу допомогу інших держав, у рабському служінні іноземним правителям, приниженому почутті національної гідності, в кар'єризмі, головно шляхом зради національних інтересів, у проросійських та інших чужинських політичних орієнтаціях. Крім того, до цієї групи чинників варто віднести також етноментальну неоднорідність суспільства, породжену тривалою насильницькою розірваністю українського народу, його території між різними державами та спрямованою асиміляцією. Різні ментальні настанови формували і різні типи політичних цінностей та ідеалів, віддалили українство від власного культурного коріння.

Відомо, що "якщо закон не відповідає реальності, то його змінюють". Проте в "Україні чомусь завжди змінювали реальність...". Принцип поділу влади на три гілки – наріжний

камінь функціонування сучасної правової держави. Однак в українському контексті цей принцип означає дещо інше. "Фарисейськість" тлумачення поділу влад підтверджується звідусюди: ідеться не про політичну незалежність, а про функціональну: кожен орган має свої повноваження і ніхто інший не має права втручатися в них, однак натомість сила, що перемогла на виборах однаково представлена як у законодавчій, так і у виконавчій й судовій гілках влади. "Нехай упаде дух, але зате стоятиме буква". На протигагу цьому мовиться: "нехай загине світ, але панують природні права людини" [1, с. 51].

Порівнюючи українські ментальні риси з європейськими, доречно навести приклади культурних стереотипів, які панують у громадянській свідомості сучасного європейця, тому що саме так можна пізнати сутність європейської моделі демократії та зважити, чи в усьому ці стандарти відповідають нашим уявленням про майбутній розвиток України. "Платон мені друг, але істина дорожча", – міркування, котре вказує, що важливішим для Європи є свобода слова, а не повага релігійних прав громадян. "Істина мені друг, але життя дорожче" – гасло, що закликає до мирного співжиття поміж двома різними суспільствами – європейсько-демократичним та релігійно-патерналістським. Натомість твердження: "Істина мені друг, а Платона я знати не знаю", фіксує відсутність інтересу ні до свободи слова, ані до толерантності.

Вочевидь не варто ідеалізувати західне суспільство, котре на власному досвіді пережило всі ключові негаразди сучасної України – від корупції до підлабузництва. Однак фактом є те, що його ступінь та вплив на загальногромадянський дискурс є практично непомітним. Тоді як в Україні все облаштовано навпаки – держава упоневолює слабо організований соціум. З іншого боку, скажімо, потрапляючи на Захід молодими, несформованими людьми, українські студенти швидко привласнюють питомі вартості ліберального суспільства, зростають на них, розбудовують власний світоглядний фундамент та накреслюють життєві перспективи відповідно до загального контексту внутрішньо прийнятих демократичних орієнтирів.

Повертаючись на батьківщину, молода еліта підсвідомо відчуває дискомфорт від наявних у нашій державі реалій. До дрібниць відчуваючи непомітні українському оку супереч-

ності та проблеми, її представники прагнуть допомогти іншим співгромадянам в осмисленні загальної ситуації в країні, і першою реакцією є просвітницьке намагання “пояснити”. Критика, що перманентно лунає з вуст українських “нових європейців”, справедливо обурює і дратує більшість автохтонних мешканців. Дійшовши до цієї фази, одна сторона хоче тільки чим швидше поїхати з України, а інша – щоб зрадник, полишаючи Україну, зазнав усіх негараздів життя на Заході. Після такої внутрішньої драми молода особа починає любити “свою, вимріяну Україну”, печально пояснюючи свої митарства хворобою “менталітус постсоветікус”. Натомість українське суспільство поблажливо констатує: “Ну, от вам і відтік мізків – ще одного зрадника переманили життєвими благами” [1, с. 103].

Держава, як і мова, звичаї, культура, – атрибуту національної самобутності і водночас формовияви ментальності, психології багатоголосого етносу, яким вони створені. Якщо етнос без держави лише передає уявлення про те, якою вона має бути (“*буде син і буде мати, і будуть люди на землі*”. – Т. Шевченко), тоді для такого етносу держава схована в ньому як “річ у собі”, котра, існуючи потенційно, не приносить користі тим, хто її творить. Цікаво, що на індивідуальному рівні віковий зсув саморозуміння зріючої особи з віку “річ у собі” у вік “річ для себе” в архіичній мові йменували терміном “*оковтунення*”; від слова “ковтун” – споживач, можливо й просто скупий, себто “той, хто їсть або приховує припаси”, хоча, невідомо, чи вони потрібні йому.

Отже, в автентичній національній філософській термінології створення власної держави як “речі для себе” (звісно, у просторі народного менталітету) пов’язане з терміном “*оковтунився*”, який має як нейтральне значення (“від споживання нема куди подітися, така природа людини”), так і різке негативне (зазіхання на чужий шматок, здатність до злочину). Згадаймо, що вчинив той, хто без вдячності взяв хліб, якого Спаситель “подав синові Симона” [Івана, 13.26]. На жаль, вживання названого терміна вказує на можливі ризики господарських зловживань, пов’язаних із розподілом того, “що можна з’їсти”, включно аж до відкритого потурання Антихристу.

Еволюціонування національної держави з ментальних коренів неусвідомленого потягу до компланарної громадської злагодженості передбачало розширення поля національної

свідомості і самосвідомості громадян. Коли держава ось-ось мала статися як дійсність, тоді перехід “від ідеології до держави” був виражений словами найкатегоричнішого заклику: “*Здобудеш українську державу, або загинеш у боротьбі за неї*”. Очевидно, що цей заклик (як давня дія, створена словом) вторував найвищій цінності життя: “*ніхто більшої любові не має над ту*, написано в Біблії, як хто свою душу поклав би за друзів своїх” [Івана 15.13]. Прикро, але здобута держава виявилася “лютою мачухою”, адже погнала дочок як не на панель у Європу, то “просто в найми”, а синів – подалі від рідного дому на заробітки, щоб вони не могли подбати про матір та діточок.

Становлення держави незмінно пов’язують з “провідною верствою”. В різних народів та за неоднакових історичних обставин організуюча дія належить шляхті, дворовій знаті, монаршим родинам чи господарсько-партійному активу, номенклатурі. В термінології Д. Донцова провідна верства мала задавати зразок поведінки й одночасно втілювати владу. Розумілося, що національне стосовно влади має містити два складники – формування у населення типу поведінки, що апріорно є корисний усьому суспільству (без національної диференціації), і повноцінне владарювання відповідно до цього типу повсякденного поводження.

Цікаво порівняти цей висновок з архетипами влади сусідніх народів – польського і російського. У поляків влада – це гонор, до якого вітчизною покликана шляхта і яка має обов’язком його поширювати на всіх посполитих. У Росії влада (“для тих, хто має царя в голові”) – це передусім ієрархія свого місця у піраміді табелів про ранги, на кожній сходині якого відповідний рівень індивідуального “вільного маневру” і скінченності в оцінці вартості життя. Верхи цієї ієрархії за зовнішніми ознаками не відрізняються від польської шляхти.

Провідна верства в Україні – не може не повторювати ознак цих двох способів утілення влади, інакше її частини не могли б бути інкорпоровані в чужі (польську і російську) держави. Відтак зазначена верства, про яку писали Грушевський, Крип’якевич, Донцов, – це група людей, схильна до родової спадкоємної передачі своєї “знатності” з орієнтацією на ієрархізм російського взірця (передусім з його марнотою в титулах, знеціненям життя тощо). Ці дві ознаки влади, розпізнані “за подібністю

до сусідів”, природно мають конструктивні й деструктивні складові. В родинях виховували спадкоємців волелюбного духу (Леся Українка: “І батько покаже синові срібне мариво удалині”). В кінці XIX століття українські родини переважно відrekliся від марної пихатості “шляхетного родоуду”. Не тільки гетьман до цього історичного часу був єдиновласним начальником з повноваженням “вождя орди”, але навіть у часи Західної Української Народної Республіки владна посада офіційно була поіменована титулом “диктатор”. І це “єдиновладіє” було безсумнівним синонімом “єдинодушя і братолюбія”.

Водночас дві складові влади, які мають пограничні аналоги в Росії й у Польщі, в Україні яскраво виражають застарілу деструктивність. У владі та “між людьми” вважається, що начальственній особі більше дозволено. “Сvot cot jovs, not cot bovı”, – в українському розумінні передає забутий жарт про зустріч глухого й губатого.

– *Ти чого свистиши у недозволеному місці,*
– каже глухий губатому.

– *Я не свищу, я губатий,* – каже той.

– *Ах ти, – б’є його глухий, – думаєш, якщо ти багатий, тобі можна тут свистати”.*

Цей нехитрий жарт показує логіку мислення “народу і влади”. Багатий вважає, що йому дозволено порушувати моральні і правові табу, які не має права переступати “проста людина”. Остання ж не перестає заперечувати це право, але не чинить дій, щоб унеможливити таке порушення.

Спосіб порушення моральних табу в Росії детально описано Є. Гуцалом у книзі “*Ментальність орди*”. Підлітковий протест, зібраний у вуличних ватагах, і наявний у “молодецькому бунті”, набуває в ньому раціоналізації ірраціональних деструктивних поривів, які втілюються в ідеологію територіальної агресії і державної експансії. Є. Гуцало називає такий тип формування влади *ординським*.

Влада в Україні повторює всі ознаки такого ординського типу поведінки. Справді, табір ординців (котрі йшли грабувати “волю”) стояв на вершині пагорба, так само на наших землях на горбах стояли панські палаци. Селянські ж хатки туляться до межі орного поля і невідь, лежать на краю долини, балки. Прислуга пана – це справжня орда. Геніальний Тарас Шевченко пише про п’яних приданів, які ордою йшли від сотника (представника влади)

Івана. Ординський тип поведінки тут формується так само як і в Росії – на вулиці. В російських думах оспівується, як “молодці” у вуличних забавах вибирають поведінку, котра заперечує домашній, високоморальній атмосфері виховання. В Україні козаки (“за молодю, надто за вдовою”) ходять ордою, тобто вулицями, що поза світлицями допускає елементи ординського стилю повсякденних діянь.

В Україні серед “простих людей” усе ж переважає “виховання світлиць”, а не “вуличне виховання”, котре є синонімом “ординського типу поведінки”. Донині мешканці приміських сіл прозивають татарами мешканців “віддалених” сіл, підкреслюючи галасливість (нібито вияв “невихованості”) тих, хто (електричками) прибуває у незнану місцевість. Проте серед влади на теренах України часто (“раз у раз” – скрип дерева як вияв близькості лихого) домінуючим стає вуличний, ординський тип поведінки, що допускає відступ від моральних табу. Нерідко мотивом для такого відступу є сприйняття “порушення табу” як плати чи винагороди за участь у державній владі, котра, своєю чергою, розуміється як продовження жертвенної боротьби за волю. Інша річ, що ті, хто “послугується” такою низкою мотивів для “заколювання совісті”, здебільшого пов’язані з Україною лише тим, що “*знімають з матері полатану сорочку*” (Тарас Шевченко).

Зауважимо, що термін “ординська поведінка” навіть передає стиль господарювання, специфіку втілення економічної влади. Орда – це група пастухів, які отримують їжу від стада, яке випасає траву. Отож “економічна влада орди” сутнісно зводиться до збирання вершків трави, яка росте самочинно, самосівом і яку не треба сіяти, садити, доглядати. В термінології скоробагачків це ведення бізнесу з явним економічним програшем контрагентам названо такими ж словами: “збирати з “лопухів” (людей) зелені листки (американські долари) або лепеху”. “Лепеха з лопухів” – гра слів, що точно вказує на одне: *ті, хто мають економічну владу, “пасуться на життєвій силі простих людей” як табуни ординців на траві у степу*. Додамо, що в інших народів економічна влада “провідної верстви” – зовсім інша. Скажімо, англійська знать “використовує своїх безправних селян” як інструмент економічного виграшу перед іншими народами.

Ординський стиль влади в Україні, на жаль, здійснюють “перевертні”. Це не лише

“перекинчики”, які зрадили батьківщину, хоча на людях гласно визнають, що в цій країні панівними є доміанти “хатнього виховання”. Негласно, де не чути крику півня (в нетрях лісу або великого міста), “перевертні” стаються “вовкулаками”, що говорять дивним суржилом бандитського постгулагівського аргю й офісного жаргону. Над ним можна було б посміятися, якщо б мова не йшла про життя і смерть та майбутнє нації. Шевченкові слова про те, що “перевертні” допомагають господарювати “москалеві”, лишень наголошують, що влада “батьків нації” є проросійськи деструктивною. З одного боку, це, звісно, втілення ординської зневаги до людини, з іншого – потурання колоніальному режиму на користь не лише сильним світу цього.

Конструктивним антиподом національної “влади-орди” є “батьківська влада”. “Батько-отаман”, – цими словами найповніше передано спосіб піклування, служіння влади народові. Саме така влада збігається з поняттям “влада у правовій державі”. Проте уможливлення “батьківської влади” імовірно лише після того, коли її отримає людина із “сильними батьківськими рисами”, з поезійним відчуттям “чого треба дітям”. Але у перепитях “боротьби за владу” (на тих же виборах) “батьки-отамани” не перемагають, не їх талант виявляється вміння відчувати нагальні “потреби дітей”. Додамо, що “батько-отаман” отримував владу, так само як козаки землю на уходах, коли на неї більше ніхто не посягав.

Розуміємо, що нинішня Україна вражена специфічним типом месіанських ілюзорних очікувань. “Люди” добре знають, що автентичним типом лідера в нас є “батько”. І це не архаїчне відставання “від поступу демократії”. Така суть ментальності. До того ж не спроста цим словом називають Президента Білорусі. Однак в умовах кризи, масової маніпуляції народною свідомістю, під час змагання за доходи з продажу сировини (випасання ордою трави), коли “горе-еліта” господарює за принципом адміністрації ГУЛАГу і колгоспів (“забиратимемо в них усе, а бажання жити, пожене їх працювати, поки не сконають”), тоді ніякий “батько” не може перемогти на виборах. Навіть при підтримці революції, як це сталося 2004 року, влада дістається невідомо кому, але точно відомо, що не “батькові”. Тому “ставка на лідера”, очікування, що прийде “Вашингтон” – це такі ж ілюзії, як і месіанські сподівання російських селян кінця XIX сто-

ліття щодо праведного соціального ладу в їхніх поселеннях.

Таким чином, нинішня влада, відповідні їй форми державної організації є власне українськими у сенсі її схильності ставитися до людей як татарські пастухи до трави у степу. Випасати треба поки росте, хоча очевидно, що з ментального горизонту не зникли й конструктивні шляхи творення національної правової держави.

ВИСНОВКИ

1. Головним засобом подолання негативних рис та деформацій як української ментальності, так і вітчизняної політичної діяльності, повинна стати реалізація великої спільної мети нації – побудова суверенної, соборної, демократичної і правової української держави.

2. Крайній індивідуалізм представників українського загалу можна подолати шляхом формування демократичних суспільних відносин і правової держави, у якій індивідуальна свобода б органічно поєднувалася з громадянськими обов’язками та персональною відповідальністю.

3. Відродження української нації й повноформатне утвердження державності з часом дасть змогу подолати комплекси “меншовартості”, “кривди”, очистити українську душу від рабської психології, зміцнить моральність суспільства.

4. Є сподівання, що ділове долучення України до світового співтовариства, активна міжнародна співпраця та конкурентні відносини згуртують українство світу, а самих українців наповнять цілеспрямованістю, реалістичністю, етнонаціональною єдністю.

5. Усі вищезазвані об’єктивні чинники позитивної актуалізації національної ментальності мають бути підсилені й доповнені повсякденною освітньо-виховною роботою серед усіх верств населення державними інституціями, політичними партіями, церквами, навчальними закладами, засобами масової інформації, всією патріотично налаштованою українською громадськістю.

1. Андрійчук О. Україна–Європа: Тести на сумісність. – Київ: Смолоскип, 2007. – 370 с.

2. Бичко А. Конституція Пилипа Орлика як феномен світового правознавства // Психологія і суспільство. – 2010. – №3. – С. 8–68.

3. Бичко А., Бичко В. Феномен української інтелігенції: спроба екзистенційного дослідження //

Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 8–64.

4. Колодюк А. Проблеми переходу до інформаційного суспільства // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С. 129–137.

5. Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала. – К.: КМ Академія, 1999. – 32 с.

6. Новая философская энциклопедия: В 4-х томах. – М.: Мысль, 2001. – Т.2. – С. 526.

7. Ознаки та принципи правової держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://www.refine.org.ua/pageid-2230-1.html>. – Назва з екрана.

8. Попадинець Г. Національна ментальність як чинник розвитку української правової культури (від Княжої Доби до кінця XVIII ст.) / Г. Попадинець // Вісник львівського університету. Філософські науки. – 2007. – №10. – С. 222–223.

9. Правосвідомість і права культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL : <http://pravo-dom.ru/pravoznavstvo/68/493-pravosvidomist-i-pravova-kultura>

10. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 369–370.

11. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.

12. Фурман А. Українська ментальність та її культурно-психологічні координати // Психологія і суспільство. – 2001. – №1. – С. 9–73.

13. Юрій М.Ф. Політологія. – К.: Дакор, 2006. – 416 с.

14. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / В. Янів. – Мюнхен: Вид-во Українського Вільного Університету, 1993. – 241 с.

АНОТАЦІЯ

Гнaseвич Надія Володимирівна, Гнaseвич Ірина Володимирівна, Паучок Володимир Костянтинівич.

Формовияви української ментальності в контексті становлення правової держави.

У статті розглядаються формовияви української ментальності в контексті сьогоденних проблем державотворення. Увага зосереджується на пошуку дієвих загальнотеоретичних та методологічних способів і механізмів впливу національної ментальності на розвиток правової держави. Проаналізовано діалектичну взаємодію менталітету і політичної культури нації, аргументована геополітична та психокультурна “межовість” України, виявлено доміантні риси української душі, які сприяють розбудові громадянського суспільства і які негативно впливають на цивілізаційний поступ країни у світове співтовариство.

Ключові слова: Україна, ментальність, права держава, політична культура, нація, громадянське суспільство.

АННОТАЦИЯ

Гнaseвич Надежда Владимировна, Гнaseвич Ирина Владимировна, Паучок Владимир Константинович.

Формопроявления украинской ментальности в контексте становления правового государства.

В статье рассматриваются формовьявления украинской ментальности в контексте современных проблем государственного строительства. Внимание сосредотачивается на поиске действенных общетеоретических и методологических способов и механизмов влияния национальной ментальности на развитие правового государства. Проанализировано диалектическое взаимодействие менталитета и политической культуры нации, аргументирована геополитическая, психокультурная “граничность” Украины, выявлены доминантные черты украинской души, которые содействуют построению гражданского общества и которые негативно влияют на цивилизационное вхождение страны в мировое сообщество.

Ключевые слова: Украина, ментальность, правовое государство, политическая культура, нация, гражданское общество.

ANNOTATION

Hnasevych Nadiya, Hnasevych Iryna, Pauchok Volodymyr.

Forms of Ukrainian Mentality in the Context of Formation of Legal State.

The article analyses the forms of Ukrainian mentality in the context of the modern problems of state-creation. The attention is concentrated on the search for efficient general-theoretical and methodological means and mechanisms of influence of national mentality on the development of legal state. The dialectical interaction of mentality and political culture of nation is analyzed, the geopolitical and psychocultural “division” of Ukraine is substantiated, and the dominant features of Ukrainian souls, which help to develop the social society and which negatively influences the civilized movement of the country to the world community are exposed.

Key words: Ukraine, mentality, legal state, political culture, nation, social society.

Надійшла до редакції 18.04.2011.